

DE NEDERLANDSE OLIJF

Knotessen zijn een karakteristiek onderdeel van het Limburgse landschap. De takken worden om de 6 à 8 jaar afgehakt, en gebruikt bijvoorbeeld om stelen van gereedschappen of bonenstaken van te maken. Dit vroegere gebruik vindt in Nederland tegenwoordig nauwelijks meer plaats. Het Limburgs Landschap knot nog essen in haar terreinen, soms met hulp van vrijwilligers. Foto Henk Heijligers.

Verbazingwekkend? Onze es, een kenmerkende loofboom in het Nederlandse landschap is familie van de Zuid-Europese olijf, en van fraaie tuinstruiken als sering, winterjasmijn en liguster. Ook de es komt oorspronkelijk uit het zuiden. Na de laatste IJstijd, circa 8500 jaar geleden, ontdeedde onze regio en veranderde de toendra zeer geleidelijk in bos. Het areaal van allerlei boomsoorten schoof daarmee geleidelijk noordwaarts, en de es was erbij.

NIET OVERAL

Essen groeien van nature op kleiige, niet te droge en relatief voedselrijke bodems. Op de arme droge zandgronden in Noord- en Midden Limburg zijn ze een stuk schaarser. Juist langs beken en rivieren, en in de Zuid-Limburgse hellingbossen tref je ze aan. Daar zijn het lang niet altijd bomen. Hoewel ze op de beste groeiplaatsen wel tot 40 meter hoog kunnen worden, halen ze dat in Limburg nergens. Door het intensieve gebruik van bossen en bomen in het verleden, kregen ze daar geen kans voor. Heel wat essen zijn als hakhout gebruikt. Ook nu nog wordt hout van (knot)essen gebruikt voor de productie van bijvoorbeeld stelen van gereedschap of bonenstaken. Leggers van gymnastiektoestellen als brug en rekstok werden eveneens vaak van essenhout gemaakt. Het heeft namelijk als ideale eigenschappen dat het zowel elastisch als hard is. Eén voorwaarde is daarbij wel essentieel: essenhout moet droog worden bewaard; onder vochtige omstandigheden vergaat het snel.

LICHT

Pas in de loop van mei komen essen in blad. Voor die tijd hebben ze al met heel onopvallende

bloempjes gebloeid. Bestuiving vindt plaats door de wind; bijen en andere dierlijke bestuivers komen daar niet aan te pas. In essenbossen blijft het altijd vrij licht. Het bladerdek, dat zich vrijwel alleen aan de buitenkant van de bomen bevindt is vrij open, en zonnestralen kunnen het hele jaar, hoewel wat gefilterd, de bosbodem bereiken. Daarom komt er in bossen met veel essen een rijke bodemvegetatie voor, zelfs in de zomermaanden. Daarbij gaat het niet alleen om zeldzame bosflora. Vooral brandnetels en andere 'ruigere' soorten profiteren op de voedselrijke bodems. In hellingbossen komt echter ook een bloemrijke vegetatie met fraaie voorjaarsflora tot ontwikkeling. Daar kan de es een aanzienlijk deel van de boomlaag van het eikenhaagbeukenbos vormen. Zeker als dat op kalk groeit, zijn juist dit de bossen met bosanemonen, orchideeën en viooltjes.

SCHIMMEL

Essen worden van nature niet zo oud. Bomen van honderd jaar zijn een uitzondering, waarbij knotessen naar verluidt makkelijker hoge leeftijden bereiken. Ze hebben een diep wortelstelsel, dat vaak in contact staat met het grondwater. Stormen hebben daarom nauwelijks effect op ze, mede geholpen

Uit essentakken die besmet zijn met essentakziekte komen kleine 'paddenstoeltjes' tevoorschijn. De schimmelinfectie wordt veroorzaakt door het vals essenvlieskelkje; schimmeldraden ontregelen het vervoer van water met voedingsstoffen in de boom waardoor het afsterven plaatsvindt. Foto Menno Boomsluiters.

door de open kronen, waar de wind weinig vat op krijgt. Sinds begin jaren negentig van de vorige eeuw dreigt er echter wel een andere doodsoorzaak: essentaksterfte, veroorzaakt door een schimmel: het vals essenvlieskelkje. Dit minipaddenstoeltje komt oorspronkelijk uit Azië en heeft zich razendsnel over Europa verspreid. Dat gaat eenvoudig, omdat de minieme sporen van de schimmel door de wind worden meegenomen. Via het essenblad dringt de ontkiemende spore de takken binnen. Door verstoring van de sapstromen sterven meer en meer takken af, wat de dood van de hele boom kan veroorzaken. Ook in heel wat terreinen van Het Limburgs Landschap is dit fenomeen nu goed zichtbaar. In hellingbos op de Bergse Heide, landschapselementen bij Cottessen of zelfs vlakdekkend in jong bos in het Weerterbos slaat de schimmel toe. Onderzoek heeft nog niet geleid tot een oplossing. Dat betekent in het bosbeheer dat we slechts maatregelen treffen als de zware bomen een gevaar kunnen opleveren voor onze bezoekers. Verder is het afwachten hoe het bos zich, al dan niet met essen, in de toekomst zal ontwikkelen.

TEKST: ARJAN OVAA

Essentaksterfte is in de gehele provincie zichtbaar. Verspreid in de boom zijn kale takken te zien, waarvan de knoppen dood zijn en waar dus geen blad meer uitloopt. Geleidelijk sterven bomen daardoor na genoeg geheel af. Een oplossing voor deze ziekte is nog niet gevonden. Foto Henk Heijligers.

